Любив князь Ігор лови, веселі бенкети, та правити державою не любив, — тягарем уважав правління. Тому радо здавав державну управу на інших, на

[40] Воєвода — найвищий по князі начальник над військом, той, що "веде вої" (військо).

воєводів40 своїх.

Найбільший вплив мав на князя Ігоря воєвода Свенельд. Дружинники княжі говорили між собою, що князем не Ігор, а Свенельд.

— Він з усіх моїх воєвод наймудріший, — нераз говорив князь дружинникам, — він усіх їх за пояс заткне!

Так воно й було! У найважчій хвилині він князеві завсіди радою й ділом допомагав...

— Ти, княже мусиш сильніше об'єднати всі області з Києвом — радив нераз Свенельд. — Треба позбутися місцевих князів та понастановляти своїх воєводів, що тебе в усьому слухали б, одну правду скрізь держали.

А тут ще й княгиня Ольга притакує:

— Воєвода Свенельд правду каже. Коли хочеш, щоб твоя держава була сильна й могутня, то треба об'єднати окремішні племена, усунути племінних князиків, один лад скрізь завести, правду одну, Скрізь мусить бути одна правда, а не що інша область, то інші закони.

І радів князь Ігор, коли чув такі слова з уст любої дружини:

— Ти в мене княгиня, — говорив тоді. — Та й я не від того, аби тільки сил нам стало на те...

— Стане, — запевняв Свенельд.

— Хто хоче, для того нема неможливого, — додавала Ольга.

Правда, часом противився таким думкам Перунів жрець, Радослав:

— Не годиться давні звичаї зносити, — говорив він. — І боги прогніваються, і негодування будуть, а то й до усобиць41

[41] Усобиця — або міжусобиця, це війна між своїми, найгірша і найшкідливіша з усіх воєн.

може дійти — а з того чужинці скористають, ослаблять державу твою, княже, наскоками народ знищать.

— Коли багато господарів у хаті, то ні ладу, ні згоди не може бути, — відповів на це Свенельд. — Щоб був лад і сила, мусить бути один господар.

А князь і княгиня притакували Свенельдові.

А тут, як на потвердження Свенельдових слів, приходить вістка:

— Великий княже, древа42

[42] Древа — древляни, українське плем'я, що жило між Києвом і рікою Припяттю. Їх головні городи (міста) були: Іскоростень, Турів і Овруч. Назва походить від того, що вони жили в лісах між деревами.

[43] Митники — княжі люди, що збирали мито, себто оплату за переїзд.

[44] Вирники — княжі люди, що збирали від засуджених виру, себто кару за провини.

[45] "На щити взяти" — взяти наступом, приступом, здобути.

[46] Примучити — підкорити, силою змусити до підданства.

[47] Уличі — українське плем'я, що жило на чорноморському побережжі коло Дніпра.

повстали проти твоєї влади, твоїх митників43 і вирників,44 хто не втік, повбивали, — свою владу скрізь заводять.

Така вістка стривожила терем великокняжий.

— Що ж радиш? — питає князь Свенельда.

— Полком треба йти на древу, городи їх або на щити взяти,45 або облогою. Примучити46 древу, дань вищу наложити, як досі давали, бо не покараєш древи, то й уличі47 й інші підуть за ними...

— Так ти, Свенельде, підеш полком на древу!..

— Твоя воля княже, — відповів Свенельд.

І пішов на деревлян, переміг їх і від імени князя наложив на них дань, більшу від Олегової. Та ще Свенельд не покінчив із деревлянами, як уличі повстали.

Післав князь проти них Івора. Та цей не міг дати собі ради з уличами. Хоробро боролися уличі, несподівано на воїв Івора напали, нищили їх.

Три роки надармо облягав Івор город уличів — Пересічен! У Пересічні води й харчів доволі, нічого пересічанам облогою не вдієш! Ще й із города, завзятці вискакують та несподіваними нападами шкоду роблять Іворовому війську.

А Свенельд уже примучив древу.

— Кінчи ти з уличами, бо Івор не дасть їм ради! — каже Свенельдові князь. І відкликав Івора.

А Свенельд Пересічен на щити взяв...

І каже йому князь Ігор:

— Уся дань із уличів твоя, на дружину хоробру.

— Дякую тобі, княже, — каже Свенельд, — хоч, правду сказати, дань із уличів дуже непевна. — Волів би я дань із древи.

— Так збирай із древи дань! — сказав князь Ігор...

Та Івор не любив Свенельда. Він же ж йому славу відібрав.

— Ще трохи й я сам був би примучив уличів і Пересічен узяв би. Не важко воно було, як я уже ослабив уличів, покінчити з ними Свенельдові.

І став говорити дружині:

— Князь більше дбає про Свенельдову дружину, як про нас, свою дружину. Свенельдові

[48] Отрок — хлопець-слуга при княжому дворі, рядовий вояк. Те саме "дітський".

отроки48 й одіті й озброєні, як слід, а ми трохи не голі.

А інші:

— Ходімо до князя, хай і нам дасть нагоду забагатіти!

Пішли.

— Княже, — каже Івор, — ти кривдиш нас, дружину свою. Свенельд не князь, а його дружина краще зодягнена та озброєна, як твоя.

— Що ж, — каже Ігор, — відкіля я вам візьму одягів та зброї? Я думаю про похід на греків. Уже й все готове. Удасться похід, то й забагатієте всі й одягнетеся як слід та озброїтеся. Грецька зброя знаменита!

І крикнули дружинники радісно:

— На греків, на греків ходім!

— Гаразд, — каже князь Ігор, — підемо!

Був це рік від створення світу 6449, а від Різдва Христового 941. Стали човни на Дніпрі. Понад тисячу суден, а в кожному судні по сорок дружинників.

— Тепер похід мусить нам удатися, — кажуть Ігореві дорадники, — бо всі

[49] Сарацени — (арабське слово, зн. "східні") так звали в середньовічних часах спершу арабів, а потім усіх магометан.

[50] Херсонес — в наших літописах Корсунь, місто на півострові Криму, грецька кольонія, лежало недалеко від сьогоднішнього Севастополя.

[51] Стратег — (грецьке слово) ватажок, начальник.

[52] Ескадра — відділ воєнних кораблів.

грецькі кораблі пішли на сараценів.49

Поплили. Голосні бойові пісні плили враз із військом за попутнім вітром.

Уже на морі Ігореве військо, вже Корсунь50 суднами обступає.

А корсунський стратег51 не гається, до царя, що на сараценів пішов, гінця посилає.

— Царю! Царгород у небезпеці, Ігор іде силою великою!

А Ігор справді вже під Царгородом і від суші й від моря.

Та грецька ескадра52 замкнула царгородську протоку.

— Треба знищити береги протоки, — радять Ігореві, — то грецьким кораблям харчів не буде.

І дав Ігор наказ війську нищити береги.

Аж тут як не почнуть гриміти громи, раз-за-разом...

— Що це? Небо ясне, чисте! Ніде ні хмариночки. Відкіля ж ці громи беруться?

А на кораблях Ігоря метушня. Тут і там горять судна! Щораз більше. За кожним гуком запалюється якесь судно й горить.

Дивляться Ігореві вої, а в повітрі за кожним гуком: справді ясне полумя, мов блискавка, пролітає.

— Що це, чи греки в Перуна вогню позичили, чи Перун із ними держить, а не з нами, що йому покланяємося та жертви приносимо? І чим прогнівили ми його? — питаються самі себе стривожені вої Ігореві.

Бачить Ігор, що не встоїть проти ясного Перунового вогню, і суднам завертати велить.

— Підемо по здобич на схід відсіля, там багаті оселі, — каже Ігор.

І пустилися в похід на чорноморське побережжя Малої Азії. Почали пустошити

[53] Босфор — морська протока між Европою й Малою Азією, сполучує море Мармара з Чорним морем.

[54] Візантія — грецька (східно-римська) держава, назва походить від міста Візантії, що лежало на місці Царгороду (Константинополя). Місто Візантія було засноване в VII ст. до Хр., а в 196 р. по Хр. зруйнував його римський цісар Септімій Север. В 330 р. по Хр. Збудував цісар Константин Великий на цьому місці нове місто, що від нього й

називається Константинопіль. Слов'янська назва Константинополя Царгород, (себто "царський город").

[55] Вітинія — країна в Малій Азії над Чорним морем.

[56] Патриції — в стародавньому Римі те, що в нас бояри, а від часів цісаря Кон-стантина Великого найвищі урядовці.

землі від Босфору53 і далі на схід. А тимчасом Візантія54 отямилася з першого переполоху, стала війська стягати. Македонська кіннота вдарила на Ігореве військо, що пішло було в Вітинію55 за припасами. Тільки кілька вояків вернулося в Ігорів табір із розбитого відділу.

А лихо не ходить одинцем: надтягнуло грецьке військо із сходу, а з моря надплила фльота під проводом патриція56 Теофана. Замкнули греки відворот Ігоревому війську.

— Виловлять і витовчуть нас, як мишей, — говорили Ігореві полководці.

— Що ж діяти? — питає Ігор у тривозі.

— Немає іншої ради, тільки пробиватися треба крізь ворожі лави, проміж кораблі ворожі, — відповідають йому. — Голод дошкулює вже нам, військо невдоволене.

— Коли так, то стараймося силою вирватися з цієї матні, — сказав Ігор.

Ударили русичі на греків. Та грецькі кораблі не подалися, видержали напір, а там і самі вдарили на напасника. Почався завзятий бій на морі.

Не пощастило Ігоревим кораблям, багато їх найшло могилу на дні моря!

— Ніч — мати наша, — сказав тисяцький Івор. — Нічка заслонить нас, і ми вихопимось із рук грекам.

Тихо-тихесенько плили судна русичів, що ледве плюскіт було чути...

Як схід неба зарумянила рожева зірниця, були Ігореві суда вже далеко поза грецькими кораблями. Стали полководці Ігореві раду радити.

— Додому вертаймось! — кажуть одні, — дуже вже наші сили змалілі:

— Без добичі не вернемось додому, — каже Стемид, — ходімо перше

[57] Тракійське побережжя — це північне побережжя Егейського моря, від півострова Халькідіки аж до Босфору.

на Тракійське побережжя.57

Перемогла Стемидова думка.

— Та греки скоро спостерегли, що Ігор вирвався їм з рук, і зараз пустилися за ним у погоню.

Але дігнали тільки задню частину суден. Іздалеку вже стали кидати "ясним вогнем".58

[58] Ясний, грецький вогонь — греки тоді мали тоді якийсь вогонь, що не гас на воді. Його кидали на ворожі кораблі, щоб їх спалити. Що це

був за вогонь, напевно не знати. Одні вчені кажуть, що це була нафта, а інші, що греки знали вже стрільний порох.

Кораблі запалювалися. Серед залоги настав переполох. Деякі так боялися цього "несамовитого" вогню, що кидалися в море й тонули. Кораблі з тієї частини, що залишилась ціла, греки оточили й усю залогу забрали в полон.

Ігор із останками суден утік, кинувшися в Озівську протоку.

— Туди безпечніше, — сказав Ігор, — бо на Дніпрі може ждати нас засідка.

Степами щасливо добилися до Києва.

Гордо та пишно виїздили Ігореві вої з Києва, та непишні верталися.

І не всі повернулися. Ой, багато, багато русичів і словен найшло могилу на дні синього моря, рибам на жир пішло. Не пишатиметься на їх могилах калина червона, не справлятимуть над ними тризни діти їхні. Плач, зойк і нарікання неслися Києвом, коли Ігор вернувся.

А тут і злидні стали розпаношуватися по хатах. По багатьох хатах не стало робітних рук. Одні погинули, а другі каліками поверталися. А й ті, що здорові вернулися, витратилися були на судно, зброю та припаси в похід, а вернулися з голими руками, виснажені, обдерті.

І тоді там, де злидні найбільше розпаношилися, являлася, як добрий дух, княгиня Ольга. Як тільки довідалася, що якась удовиця чи сирота з голоду та нужди пропадають, являлася в убогій хатині й потіху несла.

Ніколи з порожніми руками. Повні коші несли за нею слуги її. І як не любили тепер кияни князя Ігоря, так до доброї княгині Ольги всім серцем прилягли.

— Вона мов мати наша! — говорили.

Поволі рани, завдані невдачним походом, гоїлися. Київ приходив до себе, і знову стали воєводи намовляти Ігоря до нового походу. За їх намовою почав Ігор знову збирати припаси, потрібні до нового походу.

Напирали й купці київські, щоб вимусити походом корисніший торговельний договір.

Не знав Ігор, що діяти. Помагати торгівлі треба, бо вбожіють київські купці через те, що нема торгів із Царгородом, а за купцями вбожіє й увесь Київ. Тут княгиня Ольга раду дає:

— Ти, Ігоре, роби приготування до походу, збирай засоби та зброю, а заразом пусти в Грецію вістку про свої приготування, нехай твої люди сіють там страх перед твоїм походом. Будь певний, що грецькі царі ще до походу проситимуть миру!

— Мудра твоя рада, Ольго, — відповів князь Ігор. — Я зроблю це все, однак і в похід рушу, щоб ще більшого страху нагнати. Та йтиму помалу, не поспішатиму.

От і зібрав Ігор велетенське військо, варягів, русичів, полян, словен, кривичів, тиверців, ще й печенігів найняв. А щоб печеніги не зрадили його, взяв у них закладників.

І в р. 6452 від сотворення світу, а 944 по Хр. рушив Ігор в похід на Грецію вдруге. А рівночасно своїх людей розіслав, щоб про його похід вісті в Греції ширили. І пішли вісті по Греції, сили Ігореві вдесятеро збільшуючи. І післали корсунці до грецького царя Романа вістку:

— Це йде Русь, вкрили море кораблі!

Також і болгари післали вістку:

— Ідуть русичі й найняли собі печенігів.

Стривожився цар Роман. І покликав синів своїх, Степана й Костянтина, які правили вже державою разом із батьком, на раду, що тут діяти? І радить Степан:

— Пішлім до Ігоря послів, то може й угоду кориснішу матимемо й наші землі від руїни збережемо.

— Степан добре радить, — згодився й Костянтин.

— Зробимо так, — рішив цар Рома.

І післав послів до Ігоря з — листом:

— Не йди війною, а візьми данину, яку мав Олег, ще й додам до тієї данини.

І взявши в греків данину й паволоки на все військо, повернувся Ігор у Київ.

А нарік прислали Роман, Костянтин і Степан послів у Київ до Ігоря, щоб замиритися раз назавжди. Ігор радився з княгинею Ольгою та з воєводою Свенельдом, під чиїм проводом вислати посольство в Царгород, щоб там скласти та підписати мир.

— Найкращий буде Івор — сказала княгиня Ольга, — бо він нераз бував у Царгороді та знає добре грецьку мову.

І Свенельд стояв за те, щоб вислати Івора:

— Це буде для нього й нагорода за те, що ти, княже, відкликав його з походу на уличів.

— Добре, — згодився князь Ігор, — нехай Івор буде провідником посольства.

І виїхало у Царгород пятдесятпять що найвизначніших бояр і купців. А були між ними вже й християни.

Посли пішли перше з поклоном до царів. Царі прийняли їх у великій залі Магнаври. Тих, що вперше були тут, просто приголомшили величаві прикраси залі й престолу. Царський логофет (міністер закордонних справ) спитав у послів про дорогу, здоровя тощо, як велів звичай, а Івор відповідав. Потім посли віддали поклін царям і піднесли їм дарунки від князя Ігоря. Царі обдарували послів грішми, і на тому послухання скінчилося. Тепер почалися переговори. Цілих два тижні тривали вони. І вкінці списали договір.

Списали все, що врадили, в двох примірниках, один задержала канцелярія грецьких царів, а другий узяли Ігореві посли. А потім присягали грецькі царі й достойники в церкві св. Софії.

Вернулися посли, вислані князем Ігорем, із грецькими послами й переповіли князеві Ігореві все, що говорив цар Роман. Тоді Ігор покликав до себе грецьких послів і сказав:

— Говоріть, що вам казав цар?

А провідник грецьких послів:

— Це післав нас цар, що рад замиритися з князем руським і жити в любові. Наші царі складали присягу при твоїх послах і нас прислали взяти присягу від тебе, княже, та від твоїх мужів.

— Добре, — каже їм Ігор, — завтра складемо присягу.

Спершу князь Ігор був невдоволений, що не такий корисний, як був договір греків із Олегом.

Та княгиня Ольга заспокоїла його:

— Краще менщ корисна угода, а без проливу крови. Уже досить у нас вдовиць і сиріт та калік немічних із попереднього походу.

На другий день покликав князь Ігор послів і прийшов на горб, де стояв Перун. Тут поклали свою зброю, щити й золото. Ігор і всі, що були поганської віри, склали тут присягу. Християни, здебільша варяги, складали присягу в церкві св. Іллі.

І від'їхали грецькі посли, щедро обдаровані кязем Ігорем.

І думав князь Ігор тепер зажити в спокою, віддатися своїм улюбленим ловам.

Та княжа дружина почала знову нарікати:

— Свенельдові отроки мають і зброю добру й одяги, а ми трохи не голі.

— Бачу я це, — каже Ігор, — так що ж вдіємо! На греків не підемо, бо мир з ними держимо, — боронився Ігор.

— Ми й не хочемо на греків. Свенельд не на греках багатіє. Він бере з древи свою дань, а ти збери, княже на себе й на дружину свою.

Сподобалася Ігореві така злорада думка.

— Це легка добич, — подумав, а голосно сказав:

— Гаразд, нехай буде по-вашому. Ідемо на древу збирати

[59] Полюддя — податок на князя від кожного підданого, поголовний податок.

полюддя.59

Гей, як же зраділа Ігорева дружина! Не довго гаявся Ігор і вибрався з великою дружиною на своїх власних підданих, на деревлян.

І не сподівалися спокійні деревляни, яке лихо, яке горе їх жде.

Гордо та пишно входив Ігор із дружиною в старий город древи, в Іскоростень. Гостинно приймав князя Ігоря, як свого зверхника, деревлянський князь Мал, та коли князь Ігор виявив йому мету свого приходу, сказав:

— Княже, твій воєвода Свенельд стягнув уже всю данину.

— Це була данина на воєводу та його дружину, а тепер даси на мене, князя твого, і на мою дружину. А не даси, так силою візьмемо.

І скликав деревлянський князь віче. І рішило віче дати Ігореві дань. — "Бо мала сила в нас, щоб опертися йому", — сказали.

І пішла Ігорева дружина по землі древи полюддя стягати. Стягнули, скільки можна було з нещасних деревлян.

Та замало було цього Ігореві... І замало, і жаль було ділитися даниною з усією дружиною.

І сказав Ігор найближчим своїм:

— Відправлю дружину, і менше нас буде до поділу.

А Стемид:

— Княже, небезпечно! Коли побачать, що нас мало, повстануть проти нас, а ми будемо безсильні.

Та Ігор:

— Древа — спокійний народ і добрий.

— Княже, — знов Стемид, — коли хтось добирається до сьомої шкіри, то й найлагідніше створіння в вовка перемінюється.

— Хто боїться, — сказав князь Ігор з погордою в голосі, — хай вертається в Київ.

— Не боюся, княже, за себе, тільки за тебе, та правду люблю, а кривду ненавиджу, — відповів сміливо Стемид, — і тому тільки вертаюся з дружиною, а не зо страху.

І відійшов, а князь з невеличким відділом найближчих своїх остався.

Князь Мал скликав найповажніших громадян на раду та каже:

— Що нам діяти, громадяни? Коли вовк унадиться між вівці, то виносить усе стадо, якщо не вбють його. Так і цей, коли не вбємо його, то всіх нас погубить.

— Нема іншої ради — кажуть мужі деревлянські, — треба позбутися його.

Каже князь Мал:

— Перше пішлемо до нього послів, хай вертається в Київ і нас залишить у супокою. А не послухає, тоді...

— Хай буде й так! — сказали всі.

— Пішли посли:

— Чого йдеш знову? Ти взяв уже свою дань — сказали посли.

Та князь Ігор закричав:

— Я тут князь, не ваш Мал. Він намісник мій і має моїх наказів слухати...

Відійшли посли ні з чим.

— Немає іншої ради, — сказав Мал, — треба вовка вбити.

І виступили зі зброєю проти князя Ігоря.

Раннім ранком оточили іскоростенці двір, що в ньому жив князь Ігор, і зловили князя та судом судили. І присудили: нагнути в лісі два дерева, привязати до обох вершків князя та потім пустити дерева, щоб роздерли його.

І так згинув князь Ігор, що слухав лихих дорадників.